

15.3.2018

[Erika Löfström](#)

[Kirsi Pyhälä](#)

Tutkimusetiikkaa opitaan väitöskirjaohjauksessa

Nuorelle tutkijalle väitöskirjan ohjaussuhde muodostaa keskeisen tutkimuseettisiin toimintatapoihin sosiaalistumisen ympäristön.

Väitöskirjatutkimuksen tekeminen on tohtorinkoulutuksen ja tutkijaksi kasvamisen ydintä. Väitöskirjatutkimustaan tekemällä tohtorikoulutettava ottaa haltuun tutkimuksenteon vaiheet ja menetelmät sekä omaksuu tiedeyhteisön periaatteet ja käytännöt. Monet periaatteet ja toimintatavat ovat tiedeyhteisön yhteisesti sopimia. Tutkimusetiikkaan liittyvät yleiset periaatteet, kuten yhtäältä rehellisyys, huolellisuus, tarkkuus ja muiden tutkijoiden työn asiallinen huomioiminen (engl. *research integrity*) ja toisaalta tutkittavien kunnioittaminen, hyvän edistäminen ja haitan välttäminen (engl. *research ethics*) ovat luonteeltaan yleisiä, kaikkea tutkimusta koskevia tieteenalasta tai tutkimusorganisaatiosta riippumatta.

Tutkimuksentekoon liittyy monia tieteenalakohtaisesti ja paikallisesti muodostuneita käytäntöjä ja hiljaista tietoa, jotka ohjaavat sitä, millaisessa muodossa tutkimuseettiset periaatteet toteutuvat.

Tutkimuksentekoon liittyy myös monia tieteenalakohtaisesti ja paikallisesti muodostuneita käytäntöjä ja hiljaista tietoa, jotka ohjaavat sitä, millaisessa muodossa tutkimuseettiset periaatteet toteutuvat ja miten niitä kunnioitetaan jokapäiväisessä tutkimustoiminnassa ja siihen liittyvässä vuorovaikutuksessa. Ohjaussuhde on keskeinen näiden käytäntöjen mallintamisen ja oppimisen foorumi.

Etiikkaa opitaan ohjauksessa

Tutkimuseettisten periaatteiden sanallistamisen ohella väitöskirjan ohjaajat mallintavat omalla toiminnallaan tohtorikoulutettaville tiedeyhteisön tutkimuseettisiä pelisääntöjä. Lisäksi ohjaajan ja ohjattavan välisessä vuorovaikutuksessa konkretisoituu ja opitaan ohjauksen ja tiedeyhteisövuorovaikutuksen eettiset pelisäännöt. Näin ollen ohjaussuhde muodostaa keskeisen nuoren tutkijan tutkimuseettisiin toimintatapoihin sosiaalistumisen ympäristön.

Yhtäällä ohjaukseen kuuluvat tutkimuksenteon prosessiin ja lopputuotokseen liittyvät eettiset kysymykset. Ohjaaja auttaa tohtorikoulutettavaa hahmottamaan tutkimuksentekoa prosessina ja suunnittelemaan työn tavoitteita lopputuloksen tai tuotoksen näkökulmasta. Ohjauksessa käsitellään esimerkiksi eri vaiheissa esille nousevia kysymyksiä, kuten tutkimuksen kohteeseen liittyviä eettisiä kysymyksiä ja menetelmällisiä valintoja ja rajauksia sekä tulosten tulkintaan liittyviä kysymyksiä.

Ohjaussuhde muodostaa keskeisen nuoren tutkijan tutkimuseettisiin toimintatapoihin sosiaalistumisen ympäristön.

Myös tutkimuksesta tiedottamiseen, julkaisukanavien valintaan, yhteiskirjoittajuuden pelisääntöihin ja rahoituksen hankkimiseen liittyvät keskustelut kuuluvat ohjauksen kenttään. Se, miten näitä eettisiä valintoja sisältäviä kysymyksiä käsitellään ja miten mahdollisiin haasteisiin ja ongelmiin tartutaan ohjauksen puitteissa, viestittää tohtorikoulutettaville, missä määrin eettisiä kysymyksiä pidetään tärkeinä kyseisessä tutkijayhteisössä.

Toisaalta ohjaussuhteessa konkretisoituu myös ohjauksen etiikka – käytännössä se, millaiset eettiset pelisäännöt ovat ohjaussuhteessa mahdollisia, hyväksyttäviä ja suotavia. Ohjaussuhteen välittämät eettiset toimintamallit siirtyvät tutkijapolvelta seuraavalle sekä julkilausuttujen että julkilausumattomien toimintatapojen välityksellä. Toisinaan kuitenkin se, mitä sanotaan ja mitä tehdään, ovat ristiriidassa keskenään. Tällöin vaikuttavampaa tohtorikoulutettavan oppimisen näkökulmasta on usein puheen sijaan se, miten toimitaan.

Eettiset ongelmat ohjauksessa

Ohjaukseen liittyvien eettisten haasteiden ja ongelmien käsittely on osa tiedeyhteisöön sosiaalistumista. Yhteisöllä on merkittävä vastuu eettisesti kestävä arvopohjan ylläpitämisessä. Eettiset ongelmat näyttäytyvät usein erilaisina eri osapuolille. Ilman monipuolista ongelmatilanteiden analysointia ja toiminnan taustalla olevien perusteiden avaamista tulkinat jäävät helposti yksipuolisiksi. Ohjaussuhteessa jännitteiden syntymisen riskiä lisää myös se, että kyse on pitkäkestoisesta, läheisestä yhteistyösuhteesta, jossa on selkeä ja vahva valta-asetelma.

Eettisissä haasteissa yksilön itsemääräämisoikeus, haitan välttäminen, hyvän edistäminen, oikeudenmukaisuus tai luottamus on uhattuna. Kansalliset ja kansainväliset tutkimuseettiset ohjeistukset perustuvat tyypillisesti näille arvoille. Eettisten periaatteiden loukkaukset ilmenevät eettisinä haasteina ja ongelmina, jotka voivat liittyä esimerkiksi kokemuksiin hyväksikäytöstä, väärinkäytöksistä, epäoikeudenmukaisesta kohtelusta, kiusaamisesta ja rooliristiriidoista, ristiriidoista ohjaajan tehtävässä ja ohjaustehtävän rajaamisessa, ohjattavan autonomisen toimijuuden rajoittamiseen tai tuen puutteeseen sekä kokemuksiin laiminlyönnistä. Siinä missä opiskelijoiden kokemuksissa esiintyy hyvän edistämisen rikkomiseen kohdistuvia teemoja (esimerkiksi opiskelija kokee, ettei voi keskustella väitöskirjatyöhön vaikuttavista muista tekijöistä elämässään), kantavat ohjaajat huolta haitan välttämisestä (esimerkiksi koettujen rooliristiriitojen vaikutus ohjaukseen) (ks. taulukko 1).

Taulukko 1. Eettiset periaatteet ohjauksessa ja ongelmien ilmenemismuotoja.

Periaate	Esimerkkejä eettisen ongelman ilmenemismuodoista
Haitan välttäminen	<ul style="list-style-type: none"> • Heikommassa asemassa olevan henkilön työpanoksen hyväksikäyttö/väärinkäyttö • Toisen työn tulosten anastaminen • Kiusaaminen • Rooliristiriidat
Hyvän edistäminen	<ul style="list-style-type: none"> • Hyvinvoinnin vaarantaminen • Puutteellinen ohjaus
Autonomian tukeminen	<ul style="list-style-type: none"> • Ohjattavan pakottaminen ohjaajan arvomaailman tai näkemysten mukaisiin valintoihin silloin, kun

	<p>perustellusti voi olla muitakin näkökulmia tukevia valintoja</p> <ul style="list-style-type: none"> • Tutkimuksellisten näkökulmien perusteeton rajoittaminen
Luottamus	<ul style="list-style-type: none"> • Ohjattavan hylkääminen, ohjauksetta jättäminen • Toisen epäkunnioittava kohtelu
Oikeudenmukaisuus	<ul style="list-style-type: none"> • Epätasa-arvoinen kohtelu • Kirjoittajuuksien määrittely muun kuin tekijyyden perusteella

Ohjaus on yhteisön asia

Ohjaajat kohtaavat monenlaisia eettisiä kysymyksiä, joissa vastakkain voivat olla ohjattavien, ohjaajan ja tutkijayhteisön edut ja joissa ohjaajat joutuvat punnitsemaan erilaisten ratkaisujen oikeutusta. Tilannetta ei helpota se, että usein ohjaajalla on monia erilaisia rooleja suhteessa ohjattavaan, kuten ohjaajan, esimiehen ja tutkimusryhmän johtajan roolit. Lisäksi eri opiskelijat tarvitsevat erilaista tukea ja myös yksittäisen opiskelijan tuentarve vaihtelee väitöskirjatyon eri vaiheissa. Monesti eettiset ongelmat myös sijoittuvat osaksi laajempaa ohjauksen kenttää, mutta usein ohjaajat yrittävät ratkaista ongelmia yksin.

Monesti eettiset ongelmat sijoittuvat osaksi laajempaa ohjauksen kenttää, mutta usein ohjaajat yrittävät ratkaista ongelmia yksin.

Mikäli ohjaussuhde nähdään ainoastaan ohjaajan ja opiskelijan välisenä suhteena, on ymmärrettävää, että ohjaajat katsovat ohjausvastuun ja siten myös vastuun ongelmien ratkaisemisesta olevan yksinomaan heillä itsellään sen sijaan, että näkisivät vastuullisista toimijoista muodostuvan yhteisön ohjauksen ja siinä syntyvien eettisten haasteiden ratkaisemisen voimavarana ja resurssina. Jatko-opiskelija kohtaa ohjaajan lisäksi monia muita toimijoita (esim. kakkosohjaaja, muut tohtorikoulutettavat, tutkijat ja asiantuntijat) ja osallistuu monenlaisten eri ryhmien kuten seminaariryhmän, oman tutkimusryhmänsä sekä kansallisten ja kansainvälisten yhteistyökumppanien ja verkostojen toimintaan. Kaikki nämä vaikuttavat osaltaan siihen, millaisia eettisiä toimintatapoja ja -kulttuureja opiskelijat omaksuvat. Parhaimmillaan ne voidaan valjastaa ohjauksen ja eettisen ongelmanratkaisun resursseiksi.

Onkin tärkeää tunnistaa, milloin ongelman voi ratkaista yksittäinen ohjaaja ja ohjattava ja milloin ratkaisu edellyttää sen pohtimista laajemmin tutkijayhteisössä. Jos ohjaus hahmotetaan pitkälti yksittäisen ohjaajan ja tohtoriopiskelijan välisenä asiana, on kynnyks puuttua ohjaussuhteen eettisiin ongelmiin usein korkea. Toisinaan myös yhteisön tapa puhua ohjauksesta ja opiskelijoista saattaa paljastaa ongelmallisen suhtautumisen tai syrjivän käytännön. Näiden havaitseminen yhteisön sisältä käsin edellyttää herkistymistä diskursseille ja halua altistaa totut käytännöt kriittiselle katseelle.

Valitettavan usein tällaisen arkisen ei-syyllistävän tai ongelmakeskeisen keskustelun foorumi puuttuu. Kynnyks puuttua epäasiallisuuksiin saattaa nuorelle tutkijalle olla korkea. Toisaalta ohjaajat saattavat ottaa itsestään selvänä, että opiskelijat tietävät, tunnistavat ja toimivat tutkimuseettisten

ohjeiden mukaisesti. Erityisesti vahvan kilpailuhenkisissä tutkijayhteisöissä opiskelijalla on suurempi riski omaksua tiedeyhteisön normeista poikkeavia toimintatapoja.

Tieteellisen työprosessin ohjaus on osa laajaa monitoimijaista ja -kerroksista käytäntöyhteisöä. Toisinaan yhteisö ei kykene tukemaan ohjattavan kehittymistä itsenäiseksi toimijaksi ja seuraukset ilmenevät eettisinä ongelmina ohjauksen kentässä. Tavat, joilla ohjaukseen liittyviä kysymyksiä käsitellään ja ratkotaan antavat mallia tuleville tutkijapolville. Vastuu eettisesti kestävien toimintamallien edistämisestä on kaikilla tiedeyhteisön jäsenillä, mutta tehtävänsä ja kokemuksensa puolesta ohjaajat ovat avainasemassa. Parhaimmillaan dynaaminen ja monimuotoinen vuorovaikutus tukee ohjattavan omaa toimijuutta ja auttaa tätä kehittämään oman alansa asiantuntijaksi.

TENKin suositus väitösprosessin tukena

Tiedeyhteisön ja ohjaajien tueksi ovat Tutkimuseettinen neuvottelukunta ja Suomen yliopistot UNIFI ry laatineet ohjeiston linjaamaan väitöskirjan ohjaus- ja tarkastusprosessiin liittyviä vaiheita, vastuita ja velvollisuuksia pääsääntöisesti eettisestä näkökulmasta. Eettisiä haasteita ja kysymyksiä ei voi eikä tarvitse välttää, mutta ne kannattaa tunnistaa ja ratkaista, ennen kuin ne muuttuvat ongelmiksi ja juurtuvat kyseenalaisiksi käytännöiksi, joiden kitkeminen voi olla hyvinkin vaikeaa. Seuraavien toimenpiteiden avulla voidaan luoda eettisesti kestävämpiä ohjauskäytäntöjä:

- Oikeuksista ja velvollisuuksista sopiminen
- Ohjaussopimuksen aktiivinen käyttö
- Toimintamallien ja valintojen perusteleminen
- Tohtorikoulutettavan kokemusten kuunteleminen
- Eettisten kysymysten ja haasteiden sanallistaminen
- Eri ohjausresurssien tunnistaminen
- Eettisten haasteiden ja ongelmien jakaminen tutkijayhteisössä
- Vertaistuen mahdollistaminen ohjaajille, jotka pohtivat eettisiä näkökulmia ohjaustyössään.

Erika Löfström on kasvatustieteen professori Helsingin yliopistossa ja tutkimuseettisen neuvottelukunnan jäsen. Kirsi Pyhältö on kasvatustieteen professori Oulun yliopistossa ja tutkimusjohtaja Helsingin yliopistossa.

Lisätietoja:

Tutkimuseettisiä näkökohtia väitöskirjan ohjaus- ja tarkastusprosessiin. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ja Suomen yliopistot UNIFI ry:n suosituksia yliopistoille (2016) http://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/media/TENK_UNIFI_ohjeistus_vaitoskirjaprosessi.pdf.

Anderson, M. S. & Louis, K. S. (1994). The graduate student experience and subscription to the norms of science. *Research in Higher Education* 35: 273–99.

Kitchener, K. S. (1985). Ethical principles and ethical decisions in student affairs. Teoksessa H. J. Canon & R. D. Brown (toim.) *New Directions for Student Services: Applied Ethics in Student Services*, (Pp. 17-29). San Francisco: Jossey-Bass.

Löfström, E. & Pyhältö, K. (2015). Ethics in the supervisory relationship: supervisors' and doctoral students' dilemmas in the natural and behavioural sciences. *Studies in Higher Education*. DOI: 10.1080/03075079.2015.1045475.

Löfström, E. & Pyhältö, K. (2014) Ethical Issues in Doctoral Supervision - The perspectives of PhD students in the Natural and Behavioural Sciences. *Ethics & Behavior*, 24(3), 195-214.

Löfström, E. & Pyhältö, K. (2012) The supervisory relationship as an arena for ethical problem-solving. *Education Research International (Special Issue on the Moral Core of Teaching)*, article ID 961505, 1-12, DOI:10.1155/2012/961505.

Pyhäلتö, K., Stubb, J. & Lonka, K. (2009). Developing scholarly communities as learning environments for doctoral students. *International Journal for Academic Development* 14, 221–232.

[Tutkimusetiikka](#)

social9

Lue lisää:

[Tutkimuksen etiikka ei ole etikkaa vaan tae laadusta – EU:ssakin Avoin tiede ja tutkimusetiikka](#)

Tämä teos on lisensoitu [Creative Commons Nimeä 4.0 Kansainvälinen -lisenssillä](#).